

KRYSTYNA LEŚNIAK-MOCZUK
ORCID: 0000-0001-7032-9205
Uniwersytet Rzeszowski
E-mail: kles@autograf.pl

W KRĘGU SOCJOLOGII WYCHOWANIA FLORIANA ZNANIECKIEGO

WSTĘP

Oddziedziczone cechy fizyczne i psychiczne poddawane są świadomej korekcie i obróbce pod naporem najbliższego środowiska i dalszego otoczenia, któremu jednostka nie zawsze ulega i swoje myślenie, zachowanie poddaje autorefleksji. Kształt życia zależy więc w dużym stopniu od procesu wychowawczego¹. Dzięki procesom wychowawczym następuje rozwój człowieka objawiający się eliminacją instynktów na rzecz indywidualizacji oraz wypracowywaniem zachowań ku innym poprzez siebie i ku sobie poprzez innych. Do ich ważkich zadań należy przekazywanie wzorów zachowań skonfigurowanych w kulturze i porządku społecznym, które powinny uruchamiać istniejące w człowieku możliwości rozwoju, pokonując ograniczenia natury ludzkiej i drzemiące w człowieku możliwości zepsucia². Wychowanie powinno więc łączyć się w działalności pedagogicznej w harmonijną całość z nauczaniem oraz inspirowaniem do wrażliwego i twórczego podejścia do procesu poznawczego³.

Florian Znaniecki (1882–1958) jako filozof i wybitny socjolog, przedstawiciel socjologii humanistycznej pozostawił po sobie spuściznę w zakresie socjologii wychowania. Idee stwarzające podstawy tej subdyscypliny socjologii zostały zawarte w dwóch tomach wydanych w latach 1928–1930, opartych na materiałach historycznych, etnologicznych i biograficznych, opatrzonych tytułami *Socjologia*

---

¹ B. Kruszewska, *Wegetarianizm jako składnik idei pacyfizmu*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012, s. 191.

² D. Wachowiak, *Klub Don Kichotów*, [w:] *Filozofia...*, dz. cyt., s. 230–232.

³ J. Brezcko, *Niecodzienna filozofia codzienności*, [w:] *Filozofia...*, dz. cyt., s. 73.

wychowania, t. I: *Wychowujące społeczeństwo*, t. II: *Urabianie osoby wychowanka*. Inne jego dzieła mogące stanowić inspirację do zaangażowania się w sferę socjologii wychowania to *Chłop polski w Europie i Ameryce* (1918–1920), oparty na autobiograficznych dokumentach osobistych emigrantów polskich i *Wstęp do socjologii* (1922), dający podstawy systemu socjologii, ukazujący pierwsze dwa komponenty teorii społecznej rzeczywistości: teorie grup społecznych i teorie czynności społecznych. Dwa kolejne komponenty teorii społecznej rzeczywistości: stosunki społeczne i osobowość społeczna zostały zawarte w wydanej pośmiertnie publikacji pt.: *Relacje społeczne i role społeczne*.

Proces twórczy Floriana Znanieckiego obrazuje drogi dojścia do teorii wychowania poprzez formułowanie problemów badawczych i hipotez w procesie badań socjologicznych zarówno za pomocą metod analitycznej indukcji, jak i badań empirycznych faktów oraz zjawisk społecznych. Pomiędzy socjologią i socjologią wychowania zachodzą sprzężenia zwrotne. Z jednej strony cztery wyróżnione przez Znanieckiego działy socjologii są niezbędne do pełnego teoretycznego ujęcia zjawisk wychowawczych, a z drugiej strony badanie tych zjawisk dostarcza przyczynków do działów socjologii. Refleksji teoretycznej nie można uprawiać bez badań empirycznych, a badania muszą być podporządkowane teoretycznym założeniom⁴.

We współczesnym społeczeństwie nadal niezbędne jest ciągłe doskonalenie teoretycznych koncepcji dotyczących procesu wychowawczego i prowadzenia metodycznych działań w kierunku racjonalizacji oddziaływań wychowawczych na młode pokolenie.

Celem niniejszego artykułu uczyniono przywołanie teorii socjologii wychowania stworzonej prawie sto lat temu przez klasyka polskiej socjologii Floriana Znanieckiego, aby ukazać aktualność jego koncepcji w obliczu przejawów kryzysu systemu wychowawczego.

W artykule przedstawiono kontekst biograficzny i dorobek naukowy twórcy socjologii wychowania. Dokonano wyjaśnień relacji pomiędzy dyscyplinami socjologia wychowania, socjologia ogólna i pedagogika. Zarysowano cele i elementy składowe procesu wychowania oraz systemu socjologii wychowania Znanieckiego. Zwrócono także uwagę na zdefiniowane przez badacza środowisko wychowawcze i scharakteryzowano proces wychowania jako przygotowanie do pełnienia ról społecznych.

---

⁴ J. Włodarek, *Socjologia wychowania w Polsce. Rozwój problematyki i badań w latach 1928–1988*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1992, s. 43, 47–48; D. Drynda, *Orientacja socjologizująca w pedagogice II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, [w:] *Pedagogika a socjologia wychowania (szkice socjopedagogiczne)*, red. A. Radziewicz-Winnicki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1986, s. 14.

W zakończeniu odniesiono postulowane przez twórcę socjologii wychowania tezy do współczesnego środowiska wychowawczego.

GENEZA I KOLEJE SOCJOLOGII WYCHOWANIA FLORIANA ZNANIECKIEGO

Znaniecki w nauce upatrywał skutecznego narzędzia racjonalizacji praktyki społecznej. Po powrocie do niepodległej Polski w 1920 r., z sześcioletniego pobytu naukowego w Stanach Zjednoczonych, miał jako socjolog aspiracje przyczynienia się do odbudowy i rozwoju swojego kraju, po ponad stuletniej niewoli pod zaborami. Widział on potrzebę racjonalnych oddziaływań wychowawczych na społeczeństwo polskie, by mogło przygotować się do nowych zadań wynikających ze zmian społecznych dokonujących się w ówczesnym świecie. Poczucie obowiązku służby społecznej dla swojej ojczyzny pozwoliło mu nie tylko zrealizować podjęte plany, ale także dokonać ich poszerzenia. W sposób naukowy wyjaśnił mechanizmy procesów wychowawczych, co miało służyć praktyce racjonalnie wychowującego społeczeństwa. Planował także zorganizować zakład naukowy dla kształcenia przywódców narodu, specjalną uczelnię wychowującą i kształcącą kadrę działaczy i pracowników społeczno-kulturalnych. Przez prawie dwudziestoletni okres pobytu w Polsce nie opuszczała go myśl o misji obywatelskiej. Pomimo dużej aktywności na polach dydaktyki i życia naukowego napisał wspomniane wyżej dwutomowe dzieło inicjujące powstanie dyscypliny naukowej zwanej socjologią wychowania⁵.

Znaniecki, przebywając w Polsce w latach 1920–1939, dokonał instytucjonalizacji socjologii w Polsce, zapoczątkował także wrastanie socjologii wychowania w organizację i kulturę całości nauki polskiej i światowej. Włodzimierz Winclawski wydzielił trzy okresy upowszechniania się w Polsce socjologii wychowania i każdy z nich zapoczątkowany został dziełami Floriana Znaneckiego. W wydanym w 1922 r. *Wstępie do socjologii* i artykułach publikowanych w latach 1924–1927 pojawiła się zapowiedź przygotowania zwartej teorii socjologicznej dotyczącej procesów wychowania. W 1922 r. w Katedrze Socjologii i Filozofii Kultury Floriana Znaneckiego i w Instytucie Socjologicznym podjęto badania empiryczne nad socjologiczną problematyką szkoły i zawodem nauczycielskim. Kolejne okresy zapoczątkowują dwa dzieła: *Szkice z socjologii wychowania* (1925) i *Socjologia wychowania*, t. I (1928)⁶. W okresie międzywojennym socjologia wychowania oparta na socjologii humanistycznej Floriana Znaneckiego

⁵ Z. Dulczewski, *Florian Znanecki. Życie i dzieło*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1984, s. 254–255.

⁶ A. Radziewicz-Winnicki, S.A. Walker, *Początki socjologii wychowania w Polsce i w Anglii (konfrontacje polsko-brytyjskie)*, [w:] *Pedagogika a socjologia wychowania...*, dz. cyt., s. 36–39.

wywarła wpływ na teoretyczną orientację socjologiczną w badaniach nad wychowaniem. Dzieła Znanieckiego określiły zakres i zasady nauki o wychowaniu jako badawcze dziedziny socjologii, a nie praktycznie rozumianej pedagogiki⁷. Miało to zasadnicze znaczenie dla rozwoju naukowej teorii wychowania, bowiem była to pierwsza próba ujęcia procesu wychowawczego z czysto teoretycznego, socjologicznego punktu widzenia. Socjologia wychowania jako odrębna teoretycznie i metodologicznie dziedzina pojawiła się w literaturze amerykańskiej dopiero w latach 50., a w zachodniemieckiej w latach 60. XX wieku.

Jej rewolucyjny charakter, burzący schematy myślenia tradycyjnej pedagogiki wynikał z tego, że pedagogika była wówczas traktowana jako nauka o praktycznych regułach wychowawczych. Istotą teorii wychowania Znanieckiego było pojmowanie wychowania jako czynności społecznej, której przedmiotem jest jednostka będąca kandydatem na członka grupy społecznej. Celem wychowania było przygotowanie tej jednostki do wykonywania roli pełnego członka grupy. Teoria wychowania Znanieckiego wzbudziła zainteresowanie u pedagogów podzielających dwa stanowiska:

- zbliżenie do socjologii i prowadzenie badań pedagogicznych w sposób tradycyjny, adoptując w całości lub części punkt widzenia nowej dyscypliny;
- opór na wszelkie wpływy socjologiczne.

Popularność twórcy socjologii wychowania wśród pedagogów uniwersyteckich i nauczycieli z całego kraju, a także z zagranicy zaowocowała zaproszeniem Znanieckiego na wykłady do Columbia University przez pedagogów amerykańskich w latach 1931–1933⁸. Podczas pobytu prowadził badania dla Komitetu do Spraw Wychowania i Przemian Społecznych w Columbia University nad oddziaływaniem systemu wychowawczego na jednostkę uczestniczącą w zmieniającym się społeczeństwie. Jego zdaniem istniejący system instytucji wychowawczych był skuteczny w przygotowywaniu młodzieży do pełnienia ról w dokładnie ujętych, gotowych, stałych wzorcach w statycznym, dobrze zorganizowanym społeczeństwie. System ten był przestarzały i instytucje wychowawcze nie były w stanie przygotować młodego pokolenia do samoprzystosowania się do nieuporządkowanych, kompleksowych i szybko wzrastających przemian. Absolwenci tych instytucji nie byli zdolni do kierowania i kontrolowania zachodzących dynamicznych przemian ani do tworzenia nowego porządku społecznego. Konkluzje takie były efektem badań longitudinalnych prowadzonych na „produktach wychowania” zorganizowanego z wykorzystaniem techniki biografii. Syntetyczne ujęcie wyników tych badań ukazało się w monografii *Ludzie terażniejsi a cywilizacja przyszłości* wydanej w 1934 r. Tego typu

---

⁷ D. Drynda, dz. cyt., s. 14.

⁸ Z. Dulczewski, dz. cyt., s. 55–56.

badania, obejmujące „produkty końcowe” wychowania, nie są wystarczające do reformowania przestarzałego systemu. Planowanie pozytywnej reformy wymaga intensywnych, obiektywnych badań socjologicznych przebiegu procesu wychowania. Znaniecki dostrzegał potrzebę daleko sięgających zmian wymagających reorganizacji struktury uniwersytetu, ale obawiał się, że zostaną one uznane za niepraktyczne. Dlatego sugerował w pierwszym etapie przemian integrację dwóch celów realizowanych na uniwersytetach. Pierwszy z nich to oryginalność i niezależność twórczego myślenia, a drugi to swoboda inicjatywy i realistyczna sprawność do konstruktywnego, kooperatywnego działania. Cel postawiony jako pierwszy powinien być uznawany za ważniejszy. Przy realizacji drugiego celu Znaniecki polemizował z filozofią wychowania Deweya, zakładając podporządkowanie działania myśleniu, a nie podporządkowanie myśli działaniom. Proponował również w tym duchu reorganizację zajęć pozaprogramowych, które są konieczne dla wychowania społecznego młodego pokolenia. Ich rangę należy podnieść poprzez rozszerzenie na nieuwzględniane dotychczas kulturalne dziedziny. Instancje rządzące na uczelniach nie powinny ingerować w tę działalność pozaprogramową, aby nie ograniczać możliwości niezależności, odpowiedzialności i innowacji. Dostęp do przywództwa na terenie uczelni powinien być otwarty dla niezależnych uczestników wspólnoty akademickiej, do której należą zarówno studenci, jak i kadra nauczycieli akademickich⁹.

Wkładem Znanieckiego w dalszy rozwój socjologii wychowania było promotorstwo prac magisterskich, doktorskich i habilitacyjnych z tej dziedziny nauki¹⁰. Dzięki jego zaangażowaniu naukowemu, pedagogicznemu i organizacyjnemu nastąpił wzrost udziału socjologii wychowania w naukach socjologicznych¹¹.

Florian Znaniecki zapoczątkował rozwój dyscypliny socjologia wychowania w Polsce, co stanowiło inspirację dla jego kontynuatorów: Józefa Chałasińskiego, Jana Stanisława Bystronia, Jana Szczepańskiego. W krajach socjalistycznych pojawiały się koncepcje socjologii wychowania autorstwa Artura Meiera¹², członka Akademii Nauk w Niemieckiej Republice Demokratycznej, Tomasa Kozmy z Węgierskiego Instytutu Badań Edukacyjnych¹³, czy w Wielkiej Brytanii Willarda Wallera¹⁴, stanowiące metodologiczne odniesienie dla socjologów wychowania.

---

⁹ Tamże, s. 393, 405–408.

¹⁰ Tamże, s. 230.

¹¹ J. Woskowski, *Socjologia wychowania*, WSiP, Warszawa 1983, s. 16

¹² A. Meier, *Socjologia wychowania*, WSiP, Warszawa 1982.

¹³ A. Radziejewicz-Winnicki (red.), *Pedagogika a socjologia wychowania...*, dz. cyt., s. 9.

¹⁴ A. Radziejewicz-Winnicki, S.A. Walker, dz. cyt., s. 35.

SOCJOLOGIA WYCHOWANIA – SOCJOLOGIA OGÓLNA I PEDAGOGIKA

Z działalnością naukową, pedagogiczną i organizacyjną Znanieckiego wiąże się rozwój socjologii wychowania w Polsce, wyrosłej na bazie socjologii ogólnej. Pole badań nad wychowaniem pokrywa się z terenem badań całej socjologii wychowania. Jest ona częścią składową, integralnym elementem socjologii ogólnej. Teoria wychowania jest częścią socjologii, nie może być innej teorii wychowania od socjologicznej, dlatego termin „socjologia wychowania” jest pleonazmem (jak np. fizyka elektryczności). Uzasadnieniem pleonazmu jest badanie zjawisk wychowania przez inne dziedziny nauki. Socjologia ogólna i socjologia wychowania prezentują wiedzę naukową (nomotetyczną – teoretyczną, obiektywną) różniącą się od wiedzy praktycznej (techniczno-etycznej) reprezentowanej przez pedagogikę (technologię wychowania), od nauk idiograficznych (opisowych), np. historii wychowania, nauk normatywnych (np. socjografii). Socjografia jest przydatna socjologii, ponieważ dostarcza w monografiach kompleksów faktów, z których wywodzona jest abstrakcja, uogólnienia jako podstawa teoretycznej generalizacji w socjologii.

Ze specyfiką wychowania jako działalnością społeczną na gruncie socjologii łączą się wszystkie układy społeczne, stwarza ona możliwość syntezy i logicznej systematyzacji tych wszystkich układów społecznych i teorii socjologicznych.

Przedmiot badań socjologii wychowania Znaniecki określił w kategoriach wyróżnionych przez siebie systemów społecznych. Kulturowe wyznaczenie i społeczne uregulowanie wychowania wskazuje na jego zakorzenienie w organizacjach tych społeczeństw. Zadaniem socjologii wychowania jest badanie społecznych konsekwencji wychowania.

Znaniecki głosił skrajny pogląd, że ze względu na społeczny charakter procesu wychowawczego socjologia wychowania jest jedyną kompetentną teorią wychowania, będącą naukowym oparciem dla pedagogiki, spełniającej rolę technologii wychowawczej o funkcjach praktycznych. Socjologia wychowania jest nauką o wychowaniu, wyjaśniającą genezę i rozwój ideologii i obyczajowości wychowawczej. Pedagogika, określając cele i treści rozwoju wychowania, sięga do socjologii. W pedagogice teoria wychowania (technologia wychowania) oparta jest na socjologii, co oznacza, że jest pedagogiką socjologiczną, socjalną. Znaniecki nie akceptował ówczesnej pedagogiki, rozumianej jako technologia, ponieważ nie uznawał nauk praktycznych jako nauk w ścisłym tego słowa znaczeniu. Uważał, że pedagogika nie jest nauką, lecz wiedzą techniczną, która uwzględniła dorobek nauk teoretycznych, takich jak: biologia, filozofia, historia, socjologia, teoria wiedzy.

Wiedzą stosowaną jest socjologia pedagogiczna jako nauka pośrednicząca między naukami teoretycznymi (socjologią wychowania) i wiedzą techniczną

(pedagogiką), uprawiana w USA pod nazwą socjologia edukacji. Socjologia pedagogiczna różni się od nich zakresem i funkcją naukową, przygotowuje bowiem dyrektywy socjotechniczne dla pedagogiki na podstawie ogólnych twierdzeń socjologii i pedagogiki wychowania.

System teoretyczny podany przez Znanieckiego tworzył opozycję do tradycji pedagogicznej i oddzielał się od socjologii pedagogicznej uprawianej w Stanach Zjednoczonych¹⁵.

CELE, ELEMENTY I STRUKTURA TEORII WYCHOWANIA

Znaniecki wychowanie włącza do socjologii jako jeden z podstawowych rodzajów działalności społecznej. Wychowanie jest częścią sfery życia kulturalnego, terenem, na którym z faktami kulturowymi – mową, religią, wiedzą, sztuką, techniką, ekonomią, hedonistyką splatają się fakty specyficznie społeczne. Dokonuje się ono w czynnościach społecznych, które wywołują reakcje społeczne ze strony wychowanka, będącego przedmiotem wychowania. Pierwszy tom dzieła *Socjologia wychowania* Znaniecki rozpoczyna od wyjaśnienia czynności społecznej, która wiąże się z zamiarem wpływu na postępowanie jednostki poprzez wywołanie, zahamowanie lub zmodyfikowanie jego czynności. Według ogólnej definicji Znanieckiego wychowanie jest zaplanowaną działalnością społeczną opartą na ideałach pedagogicznych, której przedmiotem jest osobnik będący kandydatem na członka grupy społecznej. Zadaniem tej działalności jest przygotowanie osobnika do pełnego uczestnictwa w grupie. Po tym przygotowaniu osobnik będzie chętny i zdolny do uczestnictwa w życiu społecznym. Aby to pełne uczestnictwo nastąpiło, każdy członek grupy powinien umieć nie tylko pod czyjś kierownictwem twórczo współdziałać z innymi, ale także kierować działalnością innych. Dlatego celem wychowania kandydata na członka grupy powinno być urabianie indywidualnych członków grupy w kierunku ich uspołecznienia, by byli zdolni do tworzenia, współdziałania, podporządkowania przodownikom i przodowania. Zatem celem wychowania zdaniem Znanieckiego jest obudzenie, rozwinięcie i utrwalenie w każdej jednostce zarodka twórczych uzdolnień zakodowanych w genotypie po to, aby swoje dążności wyrażała w solidarnej współpracy z innymi dla realizacji wspólnych ideałów. W procesie wychowania między wychowawcą i wychowankiem zachodzi nierozzerwalny związek z ich osobowościami i humanistyczną rzeczywistością, w którą są uwikłani. Efektem wychowania jest empatyczny osobnik

¹⁵ J. Włodarek, dz. cyt., s. 43–46; S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa 1974, s. 31; E. Syrek, *Wychowanie jako przedmiot analiz pedagogiki społecznej i socjologii wychowania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1987, s. 12, 20–23; A. Radziewicz-Winnicki, S.A. Walker, dz. cyt., s. 35.

ludzki żyjący w określonym czasie i przestrzeni, przystosowany fizycznie i duchowo do wzorów pokolenia, przez które jest wychowywany. Wychowanie nie jest jednak mechanicznym stosowaniem określonych reguł, lecz według aktywistycznej koncepcji wychowania powinien to być proces twórczego, wzajemnego oddziaływania. Wychowanek powinien stanowić aktywny podmiot wychowania, a nie tylko bierny przedmiot oddziaływania wychowawcy. W związku z tym może mieć miejsce proces indywidualizacji, w którym niektórzy wychowankowie odbiegają od przekazywanych im wzorców, bowiem najwyższy rozwój indywidualności, najwszechstronniejszy rozwój jednostki jest możliwy przez samowychowanie nienadzorowane przez wychowawców. Zgodnie z humanistyczną koncepcją Znanieckiego indywidualność wychowanka jest najwyższą wartością i nie może być sztucznym wytworem innych ludzi ani czystym indywidualizmem stawiającym jednostkę ponad obiektywną rzeczywistość. Indywidualizm może też być postrzegany poprzez twórczość i samodzielność ludzi klasyfikowanych przez Znanieckiego jako typ osobowości „zboceńca”, czyli człowieka nadnormalnie „zboconego”, buntownika, odchylającego się od powszechnie przyjętych wzorów, czyniącego więcej i lepiej niż wymaga tego aktualny wzór osobowy. Jego twórczość nie jest skierowana przeciw ustalonemu porządkowi, nie łamie norm, lecz wzbogaca system społeczno-kulturalny lub nadaje nowe znaczenie spełnianej przez siebie roli społecznej. Wychowywanie ludzi na „zboceńców” terażniejszości jest potrzebne dla przechodzenia od mechanizmów utrzymujących zachowawczość, konformizm i normalność jako podstawę trwania ciągłości społeczeństwa, do tworzenia kultury dla przyszłości nowej cywilizacji. „Zboceńcy” jako nowe osobowości w terażniejszości, „nowe typy normalności życiowej” będą ludźmi normalnymi w programowanej przez nich przyszłości. Jest to po części odpowiedź na dylemat, czy przygotowywać wychowanków do obecnego społeczeństwa, czy do przyszłego. Zadaniem wychowania powinno być oswojenie przeszłości przez terażniejszość na rzecz przyszłości, aby wychowankowie byli przygotowani do zmian w społeczeństwie przyszłości i umieli sobie radzić ze zmienną cywilizacją. Według Znanieckiego będzie to możliwe pod warunkiem uduchowienia technicznej cywilizacji, zaniedbującej rozwój kultury duchowej człowieka.

W *Socjologii wychowania* Znaniecki zawarł program badań socjologii wychowania i systematyzację socjologicznych problemów wychowania, wyróżniając dwa następujące kompleksy zagadnień:

- społeczne warunki wychowania – grupy społeczne, do których wychowanie przysposabia osobnika, środki, jakimi się one posługują w dobieraniu i przygotowywaniu nowych członków, potrzeby i dążenia zbiorowe, które warunkują stawiane wymagania nowym członkom. W tym kompleksie zagadnień przedmiotem badań jest wychowujące społeczeństwo (grupy społeczne) – tom pierwszy: *Wychowujące społeczeństwo*;

- społeczny przebieg procesu wychowawczego – proces urabiania osobowości wychowanka, czynność wychowawcza, stosunek wychowawczy, osobowość społeczna. Jak odbywa się wychowanie w danych warunkach, w jakich kierunkach, za pomocą jakich metod środowisko społeczne stara się urobić osobowość wychowywanej jednostki odpowiednio do swoich potrzeb i do środków, jakimi rozporządza. Znaniecki stworzył koncepcję wychowania rozumianą jako kierowanie procesem rozwojowym wychowanka przy pomocy wychowawcy w roli przewodnika w tym procesie. Dokonał analizy wychowania jako procesu społecznego, społecznych metod i środków wychowania, społecznych wzorów osobowych czy osobowości, cząstkowych procesów wychowawczych, jak wychowania fizycznego i moralnego. W tym kompleksie zagadnień badania ogniskują się na wychowywanym osobniku – tom drugi: *Urabianie osoby wychowanka*¹⁶.

Proces wychowania jest analizowany jako proces społeczny, społeczne metody i środki wychowania, społeczne wzory osobowe (osobowości), cząstkowe procesy wychowawcze wychowania fizycznego, umysłowego i społecznego (moralnego). Proces wychowania według Znanieckiego składa się z trzech elementów: stosunku wychowawczego, wpływów wychowawczych i przebiegu procesu wychowania.

Stosunek wychowawczy jest stosunkiem społecznym między wychowankiem a osobą świadomie kształtującą go według określonego wzoru. Struktura wewnętrzna stosunku wychowawczego obejmuje:

- dwa człony stosunku: wychowawcę i wychowanka, wchodzących w stosunek nie całymi osobowościami tylko rolą społeczną. Wychowawca, pełniąc rolę społeczną wychowawcy, nie jest osobą samą w sobie, lecz taką jak siebie widzi w tej roli i jaką się przedstawia wychowankowi. Wychowanek powinien oddzielić rolę społeczną wychowawcy od jego konkretnej osobowości. Wychowanek pozostaje w roli osobnika społecznego w przebiegu swego stawania się, czyli układu wartości i czynności własnych i cudzych. Wychowawca powinien uwzględniać społeczne powiązania wychowanka i wpływy wynikające z tych powiązań, mogące sprzyjać lub nie osiągnięciu ideału wychowania;
- ich wzajemne obowiązki;
- łącznik społeczny, czyli wspólne wartości, będące podstawą wzajemnego oddziaływania;

---

¹⁶ J. Włodarek, dz. cyt., s. 41–43, 48–49, 51–53; J. Kojkoł, *Polska myśl społeczna o wychowaniu w latach 1900–1950*, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Tyczynie, Warszawa–Tyczyn 2005, s. 18–19, 31–37; S. Kowalski, dz. cyt., s. 55, 57, 318–322; F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1, *Wychowujące społeczeństwo*, wstęp J. Szczepański, PWN, Warszawa 1973, s. 3.

- powinności członów, czyli stwarzanie dogodnych sytuacji i usuwanie sytuacji niesprzyjających wykonywaniu obowiązków przez oba człony pozostające ze sobą w relacji wzajemnego podporządkowania wychowanka wychowawcy jako przedstawicielowi grupy, do której kandyduje. Dla poparcia rozkazów (nakazów, zakazów) starszych wobec dzieci stosowany jest przymus jako najpierwotniejsza i najpowszechniejsza forma społecznego działania. Przymusowość polega na stosowaniu gróźb w postaci przymusu fizycznego (siła fizyczna), psychicznego (słowa), moralnego (cierpienia duchowe), socjologicznego (rozkaz), fizjologicznego (instynkty, odruchy). Przymus w postaci presji może działać pozytywnie, motywując do wykonania działania lub w postaci represji – negatywnie, zapobiegając dokonaniu czynu. Innym środkiem społecznego oddziaływania na wychowanka jest stosowanie dodatnich (pochwała, uznanie, uwznioślenie – sublimacja społeczna) i ujemnych (nagana, potępienie, poniżenie – humilizacja społeczna) ocen czynów.

Wpływy wychowawcze środowiska na wychowanka zostały przez Znanieckiego sklasyfikowane według następujących trzech grup:

- wpływy realne – powstające na podłożu rzeczywistości kulturowej i naturalnej, jako procesy zachodzące niezależnie od jednostek, a powodujące zmiany przedmiotów należących do sfery działania jednostek;
- wpływy społeczne – wyłączone ze środowiska wpływów realnych te czynności, które dążą do wywołania zmian w działaniu jednostki;
- wpływy wychowawcze – te wpływy społeczne, które biorą czynny udział w kierowaniu procesem wychowawczym.

Przebieg procesu wychowania społecznego powinien zajmować główne miejsce w całości kształcenia wpływów wychowawczych na rozwój i uspołecznienie wychowanków oraz ograniczać ich interesy indywidualne na rzecz potrzeb i interesów zbiorowości. Im bardziej proces wychowawczy się indywidualizuje, odchodząc w swych ideałach od wymagań grup społecznych, tym bardziej traci na skuteczności. Według Znanieckiego cele wychowania tkwią w otoczeniu społecznym i leżą poza psychiką wychowanka. Uspołecznienie jednostki następuje więc poprzez włączanie jej w coraz liczniejsze i bardziej zróżnicowane pod względem wpływów wychowawczych grupy społeczne, bowiem to za pośrednictwem grup społecznych odbywa się przebieg procesu wychowania¹⁷.

---

¹⁷ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 314–362; R. Toporkiewicz, *Socjologia wychowania*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986, s. 56–57; D. Drynda, dz. cyt., s. 14–15.

SYSTEM SOCJOLOGII WYCHOWANIA

Specyfika wychowania jako działalności społecznej łączącej wszystkie układy społeczne stwarza, zdaniem Znanieckiego, możliwość syntezy i logicznej systematyzacji wszystkich teorii socjologicznych. Funkcją naukową socjologii wychowania jest badanie obiektywne i porównawcze systemów społecznych (stosunków wychowawczych, ról wychowawczych, grup wychowawczych) w różnych społeczeństwach przeszłych i obecnych w świecie poprzez:

- rozwijanie i klasyfikację tych systemów;
- przyczynowe generalizacje zmian, jakim one ulegają w procesie ich trwania;
- odtwarzanie ewolucji nowych rodzajów systemów wychowawczych w przebiegu ludzkiej historii¹⁸.

Na podstawie literatury pedagogicznej, psychologicznej i socjologicznej stworzył Znaniecki własny w pełni oryginalny system socjologii wychowania oparty na jego socjologii humanistycznej.

Na system wychowania składają się dwa kompleksy zagadnień:

- metodologiczne podstawy socjologii wychowania – odgraniczenie socjologii wychowania jako nauki teoretycznej od innych rodzajów wiedzy i nauk o wychowaniu, określenie jej pola badań;
- społeczna rzeczywistość wychowania – dla pełnego teoretycznego ujęcia zjawisk wychowawczych niezbędne są cztery działy socjologii, a badanie zjawisk wychowawczych dostarcza przyczynków do rozwoju tych działów socjologii. Społeczna rzeczywistość to doświadczanie się ludzi i działanie na siebie wzajemnie w układach wartości i odpowiadających im postaw. Na społeczną rzeczywistość wychowania składają się następujące kategorie i odpowiadające im teorie:

1) czynności społeczne – teoria działania społecznego:

wychowanie jako specjalny rodzaj czynności kulturowej dokonuje się w czynach społecznych, których przedmiotem jest wychowanek (osobnik lub grupa) i które wywołują reakcje społeczne ze strony wychowanków. Wychowanie jest terenem, na którym fakty społeczne splatają się z faktami kulturowymi: mową, religią, wiedzą, sztuką, techniką, ekonomią. Wychowywanie polega na czynnościach spełnianych przez wychowawców z zamiarem wywołania, zahamowania, zmodyfikowania zaraz lub w dalszej przyszłości czynności innych ludzi. Wychowanie jest działalnością społeczną (czynnością społeczną, bo przedmiotem oddziaływania jest człowiek), dążącą do wywarcia wpływu na postępowanie jednostek;

---

¹⁸ Za: J. Włodarek, dz. cyt., s. 48–49, 52.

- 2) stosunki społeczne – teoria stosunków społecznych:
proces wychowawczy realizuje się w ramach unormowanego stosunku społecznego między wychowawcą a wychowankiem, który implikuje stosunki społeczne między każdym z nich a grupą społeczną, której pierwszy jest funkcjonariuszem, a drugi kandydatem;
- 3) indywidua (osoby) społeczne – teoria indywiduów (osobowości) społecznych:
częściowe lub całkowite urobienie wychowanka na osobnika społecznego jest wynikiem zamierzonym procesu wychowawczego, wspólną intencją wychowawcy i wychowanka;
- 4) grupy społeczne – teoria grup społecznych:
zadaniem wychowania jest dostarczanie grupom społecznym członków przygotowanych do czynnego w nich udziału. Grupy społeczne narzucają działalności wychowawczej zadania uzależnione od własnych potrzeb oraz organizują i kontrolują wpływy wychowawcze, którym podlegają kandydaci na członków grupy społecznej. Grupa spełnia rolę narzędzia pedagogicznego¹⁹.

System wychowania Znanieckiego rozpatruje się więc z dwóch punktów widzenia: grup społecznych i jednostki wychowywanej.

Jednostka, należąc bądź aspirując do wielu grup społecznych, jest przez nie przygotowywana, czyli wychowywana odpowiednio do ich wymagań i potrzeb. Jeśli grupy te tworzą zharmonizowany kompleks, zależny od jednej potężniejszej grupy nadrzędnej, to proces wychowywania, urabiania wspólnych kandydatów może przebiegać bez zakłóceń. Jeśli grupy są od siebie nawzajem niezależne, to między usiłowaniami urabiania ich członków zachodzą konflikty. Jednostki wychowywane są w środowisku wychowawczym²⁰.

ŚRODOWISKO WYCHOWAWCZE

Zarówno cele wychowania, jak i środki, treści, metody wychowawcze oraz wychowawca i wychowanek są związani ze środowiskiem społecznym. Od cech tego środowiska zależy doskonalenie samego wychowania²¹.

Znaniecki jako jeden z pierwszych przedstawicieli socjologii wychowania zdefiniował środowisko wychowawcze. Nie jest ono samoistnym bytem, lecz ele-

¹⁹ Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, *op. cit.*, s. 365–445.

²⁰ Za: J. Włodarek, *dz. cyt.*, s. 40, 49–50.

²¹ J. Materne, *Próba zarysowania układu podstawowych właściwości wychowania jako zjawiska społecznego*, „Socjologia wychowania” 1982, t. 4, red. Z. Kwieciński, s. 155.

mentem struktury systemu wychowania. Jego powstanie wynika z powierzania funkcji wychowawczej specjalnym instytucjom wychowawczym reprezentującym przedstawicieli grup społecznych, które w miarę rozwoju, powiększania się utraciły możliwość bezpośredniego wykonywania funkcji wychowawczych. Na środowisko wychowawcze (społeczeństwo wychowujące, krąg społeczny) składają się małe grupy, jak rodzina, sąsiedztwo, grupy rówieśnicze, szkoła lub instytucje pośredniego wychowania²².

Znanięcki reprezentował wąskie ujęcie środowiska wychowawczego w korelacji z zawężonym rozumieniem procesu wychowania. Według niego było to środowisko społeczne stworzone celowo przez grupę dla osobnika kandydującego do członkostwa w niej. Grupa kieruje pod adresem osób czy grup z tego środowiska wymóg ich pozytywnego wpływu na wychowanka ze względu na jego przyszłą rolę członka. Istotą środowiska wychowawczego jest społeczna kontrola i regulacja bodźców oraz wpływów środowiskowych przeprowadzana pod kątem widzenia realizacji celów wychowania. Według Znanięckiego bodźce te funkcjonują w obrębie środowiska społecznego, na wychowanie wpływ mają także bodźce ze środowiska kulturalnego, a pominięte są bodźce ze środowiska przyrodniczego i geofizycznego.

Do środowiska wychowawczego w szerszym znaczeniu, poza powyższym wąskim ujęciem środowiska wychowawczego, zalicza się systemy wartości i stosunków międzyludzkich wywierające wpływ na wychowanie oraz sfera patologii społecznej, czyli zagrożeń moralnych wywołanych wpływami grup zaburzających proces wychowania.

Grupa rozciąga nadzór nad środowiskiem społecznym kandydatów na swoich członków w większym stopniu niż nad środowiskiem społecznym swoich członków, aby kandydaci pod wpływem styczności prywatnych i służbowych nie utracili pożądanych właściwości, posiadli cechy, które jako członkowie winni posiadać i nie nabyli cech uważanych za szkodliwe czy niebezpieczne dla życia zbiorowego grupy, do której kandydują. Kontrola i regulacja środowiska społecznego pełnych członków ma przeważnie charakter negatywny, objawiając się zakazywaniem styczności niepożądanych, a wymagania pozytywne dotyczą wypełniania obowiązków członkowskich względem grupy i innych członków.

Środowisko wychowawcze obejmuje te osoby i grupy społeczne, z którymi wychowanek powinien się stykać, a dokładniej – pozostawać w stosunku wychowawczym. Środowisko wychowawcze składa się więc z osób i grup społecznych, z którymi styczność wychowywanej jednostki, będącej kandydatem na członka danej grupy, jest wymagana lub pożądana przez tę grupę. Osoby i grupy wchodzą do środowiska wychowywanej jednostki jako członki stosunku wychowawczego z ramienia zainteresowanej wychowaniem tej jednostki grupy społecznej.

---

²² J. Włodarek, dz. cyt., s. 50–51.

Człony stosunku wychowawczego (kandydaci do grupy i jej członkowie) mają obustronne obowiązki. Ponieważ każdy osobnik jest kandydatem do wielu grup, ich wpływy krzyżują się ze sobą. Składnikami najwcześniejszego środowiska społecznego są rodzice, rodzina, sąsiedzi i grupy rówieśnicze. Drugim wspólnym ogniwem wymagań wychowawczych są instytucje wychowawcze. Najpowszechniejszą i najprostszą instytucją wychowawczą jest nauczanie indywidualne powierzone nauczycielowi wchodzącemu w stosunek wychowawczy z przyszłym członkiem grupy. Bardziej skomplikowaną instytucją jest nauczanie szkolne, gdzie funkcjonują grupy mieszane – rówieśnicy (uczniowie) i starsi (nauczyciele). Trzeci typ instytucji wychowawczej to doświadczenia i działalność intelektualna realizowana w literaturze, sztuce i technice za pomocą styczości pośrednich (środki masowego przekazu i łączności), polegająca na styczościach i czynnościach wyrażonych w symbolach. Działalność ta jest wychowaniem pośrednim poprzez instytucje pośrednie²³.

WYCHOWANIE JAKO PRZYGOTOWANIE DO PEŁNIENIA RÓL SPOŁECZNYCH

Zadaniem teorii osobowości społecznej autorstwa Floriana Znanieckiego było zbadanie procesów kształtowania się człowieka jako istoty społecznej oraz przystosowania się do systemów społecznych, w jakich uczestniczy, ponieważ bez tych procesów niemożliwe byłoby życie społeczne²⁴. Dysponując wiedzą społeczną jako subkategorią wiedzy pragmatycznej, poznaje się sposoby postępowania z ludźmi²⁵.

W procesie wychowania jednostka przygotowywana jest do pełnienia ról społecznych. Rozwój teoretycznych badań w tej problematyce nie mógł przebiegać na gruncie praktycznego nurtu pedagogiki. Program takich badań na gruncie socjologii zarysował Émile Durkheim w wydanych pośmiertnie artykułach w 1922 r. *Éducation et sociologie*. W pełni problematyka ta została rozwinięta w aspekcie socjologicznym w drugiej połowie lat 20. XX wieku. Znaniecki podjął pierwszą próbę stworzenia kompletnej socjologicznej teorii faktów wychowawczych. W wyniku wykorzystywania socjologii dla praktycznych celów wychowawczych powstała socjologia wychowania. Socjologiczny problem wychowania jest pośrednim ogniwem pomiędzy osobowością jednostki a jej pozycją i funkcją społeczną. Pojawia się bowiem problem badawczy dla nauk biolo-

---

²³ F. Znaniecki, *Socjologia wychowania*, t. 1, *Wychowujące społeczeństwo*, wstęp J. Szczepański, PWN, Warszawa 1973; F. Znaniecki, *Środowisko wychowawcze*, [w:] *Socjologia wychowania. Wybór tekstów*, wstęp i opracowanie H. Mielicka, Wydawnictwo Stachurski, Kielce 2000, s. 61–68; R. Toporkiewicz, dz. cyt., s. 60; S. Kowalski, dz. cyt., s. 90–93.

²⁴ J. Szacki, *Znaniecki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986, s. 134–135.

²⁵ M. Pacholski, *Florian Znaniecki. Społeczna dynamika kultury*, PWN, Warszawa 1977, s. 20.

gicznych i psychologicznych wpływu dziedziczonych psychobiologicznych cech jednostki w stosunku do wpływu na nią procesu wychowania. Socjologia może badać problem dopełniający, czyli zależność cech psychobiologicznych od roli społecznej jednostki, aby poznać jak jawi się ona doświadczeniu własnemu i innych w toku swoich relacji społecznych. Pozycja społeczna jednostki i pełnione przez nią funkcje nie są przejawem cech natury tej jednostki, lecz systemem kulturowym konstruowanym przez nią z pomocą jej otoczenia. Pełniąc daną funkcję, kopiuje ona gotowe modele do sprawowania tej funkcji, a rzadziej tworzy własne. W toku wychowania i samowychowania jednostki zostaje uformowany sposób wypełniania funkcji wynikających z zajmowanej przez nią pozycji społecznej. Psychobiologiczne cechy jednostki stanowią jedynie materiał budujący jej społeczną osobowość. Zagadnienie to mieści się w gałęzi socjologii, jaką jest teoria osób społecznych. Jej osnową jest idea dostrzegana przez otoczenie w obrazie osoby, dotycząca roli społecznej pełnionej przez tę osobę. Na ideę tę składają się system praw i obowiązków niezbędnych przy pełnieniu tej roli społecznej²⁶.

Biorąc pod uwagę biologiczne cechy jednostki, Znaniecki dokonał klasyfikacji typów fizycznych na typy higieniczne, kształtowane w wychowaniu higienicznym, zapobiegające właściwościom zdrowotnym uznawanym za ujemne; typy geneomiczne, wychowywane ze względu na wartości rozrodcze; typy obyczajowo-estetyczne pielęgnujące wzory obyczajowe i estetyczne; typy hedonistyczne określające osobników czerpiących doznania przyjemne i przykre w świecie zmysłowym; typy fizyczno-utilitytarne wychowywane dla użyteczności społecznych, utrzymania podstaw materialnych grupy; typy sportowe cechujące się zręcznością i koordynacją ruchów, urabiane w wychowaniu sportowym²⁷.

Z punktu widzenia klasyfikacji psychologicznej, nieoddzielającej subiektywnych czynników postępowania od obiektywnych, w wychowaniu psychicznym następuje urabianie typów psychicznych cechujących się pewnymi skłonnościami, uzdolnieniami, usposobieniem: typ zdatny lub niezdatny do wypełniania powinności wynikających ze stosunków społecznych; typ aleatoryczny na mocy wyroków losu szczęśliwy lub nieszczęśliwy; typ rytualny zachowujący uświęcony rytuał jako człowiek prawy lub niezachowujący – jako występny; typ intuicyjny cechujący się mądrością intuicyjną lub głupotą; typ skłonnościowy lub naturalny; typ rozumowy cechujący się praktycznymi umiejętnościami rozumienia nowych sytuacji²⁸.

---

²⁶ F. Znaniecki, *Metoda socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 148–152.

²⁷ Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, dz. cyt., s. 365–445.

²⁸ Tamże, s. 449–532.

ZAKOŃCZENIE

Pomimo że system socjologiczny Floriana Znanickiego został poddany ostrej krytyce oraz uznany za reakcyjny i nienaukowy, nie stracił na aktualności i może być przydatny w rozwoju teorii i badań socjologicznych nad wychowaniem²⁹. A nade wszystko do dorobku socjologii wychowania powinni odnosić się wychowawcy mający wpływ na kształtowanie postaw młodego pokolenia w ponowoczesnym społeczeństwie.

Pierwszym autorem, który wskazał na symptomy kryzysu wychowania w szkołach, był Florian Znanicki. Tłumaczył on objawy kryzysu profesjonalizacją funkcji wychowania i izolacją od środowisk pozaszkolnych, brakiem łączenia szkolnych i pozaszkolnych doświadczeń młodzieży i dorosłych³⁰. Na przełomie wieków XX i XXI kryzys instytucji powołanych do wychowania kolejnych pokoleń, takich jak rodzina, Kościół i szkoła w połączeniu z trudną sytuacją ekonomiczną w kraju i bytową rodzin prowadzić może do wybuchów agresji wśród młodzieży³¹. W społeczeństwie ponowoczesnym nie wszystkie z wymienionych instytucji środowiska wychowawczego wypełniają należycie swoją misję wychowawczą. W skonfliktowanych rodzinach nieporozumienia domowe rzucają cień na proces wychowawczy młodego pokolenia³², które przenosi te wzorce na swoje przysze rodziny. Instytucje oświatowe, począwszy od przedszkola, przez szkolnictwo podstawowe i średnie po wyższe troszczą się głównie o rozwój intelektualny dzieci i młodzieży, a nie pomagają w pracy nad emocjami, wolą, kształtowaniem i rozwojem charakteru, wpajaniem zasad obowiązkowości i odpowiedzialności³³. W szkołach podstawowych i średnich utrzymują się nadal zręby oddziaływania pedagogicznego na wychowanków, zachęcające do uczestnictwa w życiu społecznym, wykraczając poza nominalny program nauczania. Na uczelniach brak zajęć pozaprogramowych, które są konieczne dla wychowania społecznego młodego pokolenia, a młodzież opiera się wręcz zachętom czynionym dobrowolnie przez niektórych nauczycieli akademickich, poczytując te działania, mające na celu budowanie postaw prospołecznych, jako wykorzystywanie. Od kiedy do procesu wychowawczego wkroczył Internet jako instytucja pośrednia wychowania zagrożone są wpływy wychowawcze realizowane poprzez styczności bezpośrednie w tradycyjnych instytucjach wychowawczych.

Wychowanie społeczne powinno zajmować główne miejsce w całokształcie wpływów wychowawczych na rozwój i uspołecznienie wychowanków po to, by

---

²⁹ J. Włodarek, dz. cyt., s. 55–56.

³⁰ S. Kowalski, dz. cyt., s. 211–212.

³¹ K. Karaskiewicz, *Tolerancja*, [w:] *Filozofia...*, dz. cyt., s. 166.

³² S. Symotiuk, *Filozofia farmacji Marii Szyszkowskiej*, [w:] *Filozofia...*, dz. cyt., s. 201.

³³ D. Wachowiak, dz. cyt., s. 230–232.

budować postawy prospołeczne młodzieży. Brak odpowiednich wzorców wynoszonych z domu rodzinnego i współdziałania z wychowawcami w stosunku wychowawczym nie pozwala na kształtowanie postaw młodzieży, która byłaby skłonna ograniczać swoje interesy indywidualne na rzecz potrzeb i interesów zbiorowości.

Kryzys w wychowaniu wynika z braku celów atrakcyjnych dla wychowanków, które pozwoliłyby zastąpić istniejące antagonizmy między nimi dążeniem do współdziałania z dotychczasowymi adwersarzami dla realizacji wspólnych ideałów. Konflikty i rywalizacja w każdej sferze życia, na różnych jego etapach wynikają z postaw konkurencyjnych wbudowanych w system ekonomiczny wolnego rynku. Dlatego proces wychowawczy podejmowany od dzieciństwa przez rodziców i kontynuowany w instytucjach religijnych, szkolnych i pośrednich nie powinien kończyć się wraz wejściem w życie dorosłe. W ramach andragogiki, będącej filozoficzną nauką o celu, treści, formie, metodzie, zasadach nauczania i powszechnego kształcenia wyodrębniona jest teoria wychowania ludzi dorosłych. Nauka ta jest stosunkowo młodą dziedziną. Co prawda termin „andragogika” został użyty po raz pierwszy w 1833 r. przez niemieckiego pedagoga Aleksandra Kappa, to od pedagogiki oddzielił się jako samodzielny przedmiot w drugiej połowie XX wieku. A w Polsce pojęcia „andragogika” zamiennie z pojęciem „pedagogika społeczna” użyli po raz pierwszy w 1935 r. Andrzej Niesiołowski i Helena Radlińska w pracy *Stosunek wychowawcy do środowiska społecznego*³⁴. Zgodnie z filozofią wychowania i humanistycznym podejściem do życia ludzie dojrzały podlegają procesowi samokształcenia i samowychowania. Poprzez wpływ edukacji i rozwój aktywności ludzie dorośli mogą rozwiązywać problemy społeczne, zmieniać swoje poglądy³⁵. Aspekty andragogiczne podkreśla Maria Szyszkowska. Według niej stawanie się człowiekiem jest podstawą możliwości wspomagania człowieka przez wychowanie w dążeniu do osiągnięcia człowieczeństwa. Sens istnienia człowieka upatruje ona w tworzeniu kultury, a dorobek naukowy badaczki umożliwia projektowanie bardziej twórczych koncepcji wychowania człowieka dorosłego do udziału w kulturze³⁶. Aspekt uczestnictwa w kulturze jako przejaw wychowania był podejmowany przez Floriana Znanieckiego na początku XX wieku i nie traci na aktualności pomimo przemian społecznych w społeczeństwie, które wkroczyło w wiek XXI.

---

³⁴ T. Wujek, *Andragogika – jej działy i związki z innymi dyscyplinami nauki*, [w:] *Problemy i dylematy andragogiki*, red. M. Marczuk, TWWP, Lublin–Radom 1994, s. 44.

³⁵ [Online] <http://andragogika.wyklady.org/wyklad/42_definicja-andragogiki.html> [dostęp: 12.10.2021].

³⁶ Za: L. Turoś, *Twórczość Marii Szyszkowskiej jako źródło inspiracji dla andragogiki kultury*, [w:] *Filozofia...*, dz. cyt., s. 141–142.

BIBLIOGRAFIA

- Breczko J., *Niecodzienna filozofia codzienności*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Drynda D., *Orientacja socjologizująca w pedagogice II Rzeczypospolitej (1918–1939)*, [w:] *Pedagogika a socjologia wychowania (szkice socjopedagogiczne)*, red. A. Radziewicz-Winnicki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1986.
- Dulczewski Z., *Florian Znaniecki. Życie i dzieło*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1984.
- Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012. <http://andragogika.wyklady.org/wyklad/42_definicja-andragogiki.html> [dostęp: 12.10.2021].
- Karaskiewicz K., *Tolerancja*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Kojkoł J., *Polska myśl społeczna o wychowaniu w latach 1900–1950*, Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Tyczynie, Warszawa–Tyczyn 2005.
- Kowalski S., *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa 1974.
- Kruszewska B., *Wegetarianizm jako składnik idei pacyfizmu*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Materne J., *Próba zarysowania układu podstawowych właściwości wychowania jako zjawiska społecznego*, „Socjologia wychowania” 1982, t. 4, red. Z. Kwieciński, s. 111–155.
- Meier A., *Socjologia wychowania*, WSiP, Warszawa 1982.
- Pacholski M., *Florian Znaniecki. Społeczna dynamika kultury*, PWN, Warszawa 1977.
- Radziewicz-Winnicki A. (red.), *Pedagogika a socjologia wychowania (szkice socjopedagogiczne)*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1986.
- Radziewicz-Winnicki A., Walker S.A., *Początki socjologii wychowania w Polsce i w Anglii (konfrontacje polsko-brytyjskie)*, [w:] *Pedagogika a socjologia wychowania (szkice socjopedagogiczne)*, red. A. Radziewicz-Winnicki, Uniwersytet Śląski, Katowice 1986, s. 36–39.
- Symotiuł S., *Filozofia farmacji Marii Szyszkowskiej*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Syrek E., *Wychowanie jako przedmiot analiz pedagogiki społecznej i socjologii wychowania*, Uniwersytet Śląski, Katowice 1987.
- Szacki J., *Znaniecki*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1986.
- Toporkiewicz R., *Socjologia wychowania*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa 1986.
- Turoś L., *Twórczość Marii Szyszkowskiej jako źródło inspiracji dla andragogiki kultury*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Wachowiak D., *Klub Don Kichotów*, [w:] *Filozofia Marii Szyszkowskiej*, red. A. Kryniecka, Kresowa Agencja Wydawnicza, Białystok 2012.
- Włodarek J., *Socjologia wychowania w Polsce. Rozwój problematyki i badań w latach 1928–1988*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1992.
- Woskowski J., *Socjologia wychowania*, WSiP, Warszawa 1983.
- Wujek T., *Andragogika – jej działy i związki z innymi dyscyplinami nauki*, [w:] *Problemy i dylematy andragogiki*, red. M. Marczuk, TWWP, Lublin–Radom 1994.
- Znaniecki F., *Metoda socjologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Znaniecki F., *Socjologia wychowania*, t. 1, *Wychowujące społeczeństwo*, wstęp J. Szczepański, PWN, Warszawa 1973.

Znaniński F., *Socjologia wychowania*, t. 1: *Wychowujące społeczeństwo*, t. 2: *Urabianie osoby wychowanka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.

Znaniński F., *Środowisko wychowawcze*, [w:] *Socjologia wychowania. Wybór tekstów*, wstęp i opracowanie H. Mielicka, Wydawnictwo Stachurski, Kielce 2000.

Author: Krystyna Leśniak-Moczuk

Title: In the Circle of The Sociology of Education of Florian Znaniński

Keywords: Florian Znaniński, sociology of education, the process of education, the system of education, the educational environment.

Discipline: Sociology, Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

The aim of this article is to recall the theory of the sociology of education created almost a century ago by the classic of Polish sociology, Florian Znaniński, in order to show the topicality of his concept in the face of the symptoms of the crisis of the educational system. The article presents the biographical context and scientific achievements of the creator of the sociology of education. The relations between the disciplines of educational sociology, general sociology and pedagogy were explained. The goals and components of the upbringing process and the system of sociology of upbringing by Florian Znaniński were outlined. Attention was also paid to the educational environment defined by Florian Znaniński and the upbringing process was characterized as a preparation for fulfilling the social roles. The theses postulated by the creator of the sociology of education were related to the contemporary educational environment.

